

KIRISH SO'ZLARINING TILLARDA QO'LLANILISHI VA ULARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Sh.B. Boboqulova, o'qituvchi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Annotatsiya. Zamonaviy tilshunoslikda nutqdagi va matnlardagi kirish so'zlarini o'rganish muammosi katta ahamiyatga ega bo'ldi. Kirish so'zlari shunchaki matnlar kabi shunchaki ma'lumot manbai emas, balki ma'lum bir o'quvchilar doirasi uchun ularning bilimi, qiziqishi, ehtiyojlari sababli ishlatiladigan muhim so'zlardir. Shu tufayli ham bunday so'zlarning xususiyatlarini o'rganish ham shartli ravishda olib borilgan.

Kalit so'zlar: kirish so'zlar, iboralar, kichik jumlar, bog'lovchi so'zlar, so'zlashuv nutqi, og'zaki va yozma matn

Аннотация. В современном языкознании большое значение приобрела проблема изучения вводных слов в речи и текстах. Вводные слова — это не просто источник информации, подобно текстам, а важные слова, используемые определенной группой читателей в силу ее знаний, интересов и потребностей. В связи с этим исследование характеристик таких слов проводилось условно.

Ключевые слова: вводные слова, словосочетания, небольшие предложения, соединительные слова, разговорная речь, устный и письменный текст.

Abstract. In modern linguistics, the problem of learning introductory words in speech and texts has become of great importance. Introductory words are not just a source of information like texts, but important words used for a certain group of readers due to their knowledge, interest, and needs. Because of this, the study of the characteristics of such words was conducted conditionally.

Key words: introductory words, phrases, small sentences, connecting words, colloquial speech, spoken and written text

Kirish. Nutqning istalgan bo'lagi – fe'l, ot va boshqalar kirish so'z vazifasini bajara oladi. Bundan tashqari, ingliz tilida juda ko'p sonli iboralar mavjud, ular ham kirishdir. So'zlar, iboralar, kichik jumlar asosiy gapda kirish bo'lishi mumkin va semantik yukni ko'tarmaydi. Agar ingliz tilida so'zlashuvchi sizga o'z nuqtai nazarini ishtiyoq bilan isbotlasa yoki biron bir voqea haqidagi hayajonli taassurotlari haqida gapirib bersa, uning shu fikrga bo'lgan munosabat ham ijobiy yoki salbiy tarzda ifodalanishi mumkin.

Har bir insonning tabiiy nutqi cheklanmagan oddiy jumalardan tashkil topgan. Nima bo'layotganiga munosabatimizni bildirish, ma'lumotni aniqlashtirish va kimnidir yoki nimanidir baholash uchun yordamchi so'zlardan — kirish so'zlaridan, shuningdek, bog'lovchi so'zlardan foydalaniladi. Ingliz tilidagi kirish iboralar bog'lovchi so'zlar singari murakkab gap qismlarini birlashtirishga, nutqni izchil va yaxlit qilishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Suhbatni amalga oshirayotgan paytda kirish so'zlaridan foydalanadigan so'zlovchi bunday kirish elementlarini aloqaning yetakchi omili sifatida izohlaydi. So'zlovchi tilning kirish va qo'shimcha elementlaridan foydalangan holda ma'lumotni uzatish, uni qayta ishlash va tuzatish holatlarini amalga oshiradi. Kommunikativ muhitda so'zlovchi kirish va qo'shimcha elementlar yordamida turli xil ma'lumotlarni tinglovchiga yetkazishga intiladi va bu ma'lumotni qanday qabul qilishi orqali axborotning pragmatik xususiyatlarini ochib beradi.

Manbalarda asoslanishicha, kommunikativ pragmatika nuqtai nazaridan kirish elementlarning tasnifini quyidagicha ifodalash mumkin: urg'u-tasdiq, urg'u-ehitimol, his-hayajonli kirish so'zlari. So'zlovchi alohida urg'u bilan atalgan ma'lumoti orqali tinglovchining butun diqqatini bayonotga yoki uning biron bir qismiga qaratadi.

Jadval 1.

Vaqtning ifodalash uchun ishlatiladigan kirish so'zlar

Then	Keyin, o'sha vaqtda
Suddenly	birdan
Nowadays	hozirda
At the same time	bir vaqtning o'zida

At this moment	shu daqiqada
Before	oldin
Until then	O'sha vaqtgacha
Finally	oxir-oqibatda
Later	keyinroq
From time to time	vaqti-vaqti bilan
Once	bir marta
In a short time	tez orada
Still	hali ham

Masalan: *Up until now, the labs were easy to complete, but the final steps are harder than I thought.*

Jadval 2.

Fikrlarning tartibini shakllantirish uchun tartib son orqali yasalgan kirish so'zlardan foydalanishimiz mumkin:

First of all	Birinchiidan
Firstly	Birinchiidan
Secondly	Ikkinchiidan
First/second reason	birinchi/ikkinchi sabab
To begin with	Bilan boshlanmoq

Masalan: *Firstly, I want to discuss reproductive health issues.* = *First of all, I want to discuss reproductive health issues.*

Tarjimasi: - *Avvalo, reproduktiv salomatlik bilan bog'liq muammolarni muhokama qilmoqchiman.*

Jadval 3.

Xulosa yoki xulosa viy fikrni ifodalash uchun:

To conclude	Xulosa qilganda
So/In conclusion	Xulosa qilib aytganda
Conclusion / Finally	Nihoyat
As a result	Natijada
Accordingly	shu asosda
That's why	Natijada
Therefore	shu sababli
In the final analysis	oxir-oqibatda
All things considered	hammasi narsa hisobga olib

Masalan, *All things considered, I can say that smoking should be banned in public places.*

Tarjimasi: *Hammasini hisobga olgan holda aytishim mumkinki, jamoat joylarida chekishni taqiqlash kerak.*

Mashhur aforizimga ko'ra, odamni hayvondan ajratib turadigan narsa nutqdir. So'zlovchining og'zidan tom ma'noda chiquvchi go'zal va ravon nutqi esa o'qimishli odamni o'rtamiyonalikdan ajratib turadi. Kirish so'zlarisiz nutq quruq, tushunarsiz faktlar to'plamiga aylanadi, shuning uchun matn kirish so'zlari bilan oqilona yoritish uni yanada jonli, hissiy qiladi. Kirish iboralar ko'pincha gap boshida oldingi gap bilan bog'lash uchun, shuningdek, o'rtada yoki oxirida aytilayotgan fikrga ma'lum ma'no berish uchun ishlatiladi. O'z fikrini bildirishga yordam beradigan ingliz tilidagi quyidagi kirish so'zlaridan ham keng miqyosda foydalaniladi:

I should admit that... tan olish kerakki;

- I should admit that he knows his stuff.

As far as I know... - Bilishimcha ...

As far as I know, he is single.

Ingliz tilidagi yuqoridagi kirish iboralari har qanday matn yanada jonli qilishga yordam beradi.

So'zlashuv nutqida his-tuyg'ular muhim ahamiyatga ega. Kirish iboralari fikr va his-tuyg'ularni ifoda etishga yordam beradi. So'zlarni bog'lash nutq va matn oqimini beradi, fikrlar va jumalarni bir-biriga bog'laydi.

Akademik muloqotning eng e'tiborga molik stilistik jihatlaridan biri bu yuqori e'tibor berilishi talab etilmaydigan joylarda mutlaq aniqlikni ifodalashdan iboratdir.

Ingliz tilida ham kirish so'zlarini quyidagicha guruhlantirish mumkin:

Vergullar kirish so'z va iboralarni ajratib turadi, ular orasida quyidagi asosiy guruhlarni nomlash mumkin:

1) xabar bilan bog'liq holda so'zlovchining his-tuyg'ularini (quvonch, afsus, hayrat va h.k.) ifodalovchi kirish so'zlari: baxtiga, afsuski, afsuslanish, hayratga solish, dahshat, uyat, quvonch, baxtsizlik va h.k. [8].;

2) so'zlovchining xabar qilinayotgan voqelik darajasiga bergan bahosini ifodalovchi kirish so'zlari (ishonch, noaniqlik, imkoniyat, taxmin va h.k.): albatta, shubhasiz, ehtimol, rost, shekilli, aftidan, aslida, shunday emasmi, to'g'ri, menimcha, taxminimcha, umid qilamanki, va hokazo.;

3) xabar manbasini ko'rsatuvchi kirish so'zlari: aytadilar, xabar qiladilar, bo'yicha, xabarga ko'ra ..., ma'lumotlarga ko'ra, mening fikrimcha, sizning fikringizcha, bizningcha, mish-mishlarga ko'ra, afsonaga ko'ra va hokazo.;

4) fikrlarning bog'lanishini, keltirilish ketma-ketligini bildiruvchi kirish so'zlari: shunday, demak, aksincha, ammo, bundan keyin, nihoyat, aytmoqchi, umuman, qo'shimcha, wususan, shuning uchun ma'nosini bildiradi, masalan, shunday yo'l, darvoqe, aytmoqchi, birinchidan, ikkinchidan, va hokazo, bir tomondan, boshqa tomondan, takrorlayman, ta'kidlayman va hokazo.;

5) gapni tuzish texnikasi va usullarini ko'rsatuvchi kirish so'zlari: bir so'z bilan aytganda, boshqacha qilib aytganda, qisqasi, sodda qilib aytganda, yumshoq qilib aytganda, shunday qilib aytganda, to'g'riroq aytak va hokazo.

Muhokama va natijalar. Kirish so'zlaridan foydalanish har qanday xatni, inshoni o'ziga xos jonli qiladi. Shuning uchun ham ulardan keng miqyosda foydalanish muhim. Quyidagi maktubda ham kirish so'zlarining bir necha turlaridan foydalanilgan:

Dear Polly,

I'm so happy to get your letter. It's wonderful that reading is your hobby! As for me, I like reading and books play a very important role in my life. Unfortunately, I don't have enough time for reading because I'm busy with my studies. That's why I don't spend a lot of time on reading. I read a lot in summer when I'm on holiday. Of course, I like adventure novels best of all. At the same time, I read newspapers and magazines... [7]

Ko'rib turganimizdek, ko'pincha bu so'zlar semantik aloqalarni ko'rsatish uchun talab qilinadi.

Har doim asosiy fikrga qo'shadigan qo'shimcha ma'lumotni qo'shish uchun inglizcha kirish so'zlari:

- shuningdek — although;
- bundan tashqari — furthermore;
- qo'shimcha ravishda – in addition;

Aytilgan fikrlarni mustahkamlash uchun misollar keltirish uchun ingliz tilidagi kirish so'zlari:

- masalan – for example, for instance;
- ya'ni — namely;
- kabi – as;

Nutqda ingliz tilidagi maxsus kirish so'zlari yordamida bir nechta fikrlarni yoki bir xil misollarni solishtirishingiz mumkin:

- shunga o'xshash-similarly;

Asosiy fikrlarga e'tibor qaratish uchun quyidagi ingliz tilidagi kirish iboralaridan foydalanish mumkin:

- shubhasiz –undoubtedly;
- aniq – obviously;
- umuman –generally;
- ayniqsa – especially.

Kirish so'zlari og'zaki va yozma matni qanchalik darajada o'zgartirishi ba'zan hayron qolarli natijalarga olib boradi. Ular takliflar va g'oyalarni birlashtiradigan yelim kabi ishlaydi. Shuningdek, ular tinglovchilarni hikoyaning boshidan oxirigacha muammosiz va tabiiy ravishda o'ziga jalb qilishga yordam beradi. Masalan:

“Succeeding in college often is a challenge for students. Most colleges provide services designed to help students. They include peer tutoring and personal counseling. Colleges need to do more to help students succeed.

Quyidagi parchada esa kirish so'zlari ishlatilgan:

“Succeeding in college often is a challenge for students. Therefore, most colleges provide services designed to help students, such as peer tutoring and personal counseling. However, colleges need to do more to help students succeed” [7].

Kirish so'zlari o'quvchiga yo'l-yo'riq ko'rsatishi kerak, lekin ulardan ortiqcha foydalanish teskari ta'sir ko'rsatishi va matni chalkashtirib tashlashga olib kelishi mumkin.

“Writing an essay can be challenging. However, there are techniques that can make the process a little easier. For example, taking plenty of notes on the subject can help the writer generate ideas. Therefore, note-taking is an important “prewriting” strategy. Consequently, an outline can help give focus to the essay”.

Ushbu paragrafni ba'zi kirish so'zlarini olib tashlash orqali matn mazmunini yaxshilash mumkin. Kirish so'zlari juda ko'p bo'lsa, o'quvchini chalkashtirib yuborishi mumkin, ayniqsa kirish so'zlari jumla boshida qo'llanganda undan keyingi keladigan gap mazmuniga ta'sir qiladi. Kirish so'zlari, boshqa har qanday so'zlar singari, grammatik xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun ehtiyotkorlik bilan ishlatilishni talab qiladi. Eng ko'p uchraydigan xatolar — to'liq bo'lmagan jumalar va vergulli jumalarda kuzatiladi. Kirish so'zlari va konstruksiyalarni qo'llashda to'liq bo'lmagan gaplarning tarkibida paydo bo'lishiga, tinish belgilarining qo'yilishiga e'tibor qaratish zarur.

Xulosa. Kirish so'zlari matni bir-biriga bog'lab, tinglovchiga tushunarli qilishga yordam beradi. Boshqacha qilib aytganda, bu alohida gaplarni bir semantik butunlikka bog'lash uchun yordamchi vositalardir. Ular ko'pincha insholar, xatlar va turli xil badiiy matnlarni yozishda kerak bo'ladi. Kirish so'zlari va iboralar voqealar ketma-ketligini yetkazishga, har qanday vaziyatda o'z munosabatingizni bildirishga yordam beradi. Ingliz tilidagi kirish so'zlari, boshqa tillarda bo'lgani kabi, nafaqat yozma, balki og'zaki nutqda ham faol qo'llaniladi. Shuning uchun ularni bilish juda foydali.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Paltridge, B. 2012. Discourse and Pragmatics. Chapter 3 in *Discourse Analysis: An Introduction* (2nd Edition). London: Bloomsbury.
2. Rahimov G'. Tarjima nazariyasi va amaliyoti: davlik-majmua. T., "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2016. – 176 b.
3. Асмолова, В.В. Вводно-модельная единица в составе сложноподчиненного предложения: автореф. дис. . канд. филол. наук / Асмолова В.В. — Куйбышев, 1971. -25 с
4. Asmedova, S. R. (2021). Ilva elementlarining strukturaviy tahlilini o'rganish. *Science and Education*, 2(12), 583-587.
5. Асмолова С. Р. и др. Вводно-модельная единица сложноподчиненного предложения: автореф. дис. . канд. филол. наук / Асмолова В.В. — Куйбышев, 1971. -25 с
6. Баюмовна, В.А. Сизираксис / В.А. Баюмовна // *Современный русский язык*. 3'е изд., вып. II том. - М.: Азбуковник, 1997. — С. 606/668.
7. Woolf, Virginia. *Mrs Dalloway*. Penguin Classics, London - 2020; P.79;
8. M.Hamroyev, D.Muhammadova, D.Shodmonqulova, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldoshova «Ona Tili».To'rtkunt, "Iqtisod -moliya",2007. 223 b